

תשובות קצרות

כפר דרום ת"ו - ניצן

1. עץ שהונח על אבנים לעניין ערלה / הרב יואל פרידמן

שאלה | מטע זיתים שנעקר, וכדי להציל את הזיתים הועברו עצי זית גדולים עם גוש אדמה גדול לתוך שקים גדולים עשויים פלריג (שאינו אטום), והניחו אותם על שביל עשוי מאבני 'אקרשטיין'. לאחר זמן נטעו את עצי הזית במטע זיתים, והשאלה: האם יש למנות להם שנות ערלה מחדש?

תשובה | א) כתבנו במקום אחר מאמר 'מהו מצע מנותק' והראינו שיש מחלוקת בסיסית בין ה'חזון איש' לבין הרב אויערבך על מידת הניקה של עציץ כדי שייחשב מחובר לקרקע. לדעת ה'חזון איש' הצמח צריך לינוק לפחות במידה מסוימת באופן שחיות הצמח היא מ'קרקע עולם'. לדעתו הניקה של הצמח היא **סיבה** לקשר שבין הצמח ל'קרקע עולם'. לדעת הרב אויערבך די ביניקה מועטת ואין צורך ביניקת הצמח במידה שהצמח חי ממנה, אלא הניקה היא **סימן** שאין חציצה בין הצמח לבין 'קרקע עולם'. לכן לדעת ה'חזון איש'² עציצים שמונחים על ריצפה של אבן נחשבים כאינם נקובים ואילו לדעת הרב אויערבך דינם כמונחים על צונמא והם נחשבים נקובים. וזו לשון הרב אויערבך (שו"ת 'מנחת שלמה', סי' מא אות ב):

אבל לענין נד"ד דסגי רק בשאיבת ריח מן הקרקע וכדחזינן דמצי שאיב מהקרקע דרך חרס או עץ לכל חד כדאית ליה, וא"כ אפשר דשפיר שואב ריח קרקע גם מצונמא וה"ה **מריצפה דחשיב נמי כחלק בלתי נפרד מהארץ** ויתכן דחשיב ממש כצונמא שבשדה ובריאחא לחוד סגי לחושבו כקרקע. ואפשר דהיינו נמי טעמא דהרא"ש...

ובמקום אחר, בהתכתבות עם הרב יוסף זוסמאנוביץ מביא דבריו ומסכים איתו (שו"ת 'מנחת שלמה', ח"ג עמ' רכג אות ב):

וכן מה שהעלה הדר"ג שליט"א דלגבי חיוב תרו"מ אין צריכים כלל שיהיה העפר ממש כמחובר אלא צריכים רק **שלא יהיה שום דבר החוצץ בין העפר והארץ** אלא שדין חציצה זו תלוי רק בזה **אם החציצה מעכבת מלשאוב את ריח הקרקע** או לא.

1. התורה והארץ ו, עמ' 340-359, ובפרט עמ' 349-350.

2. חזו"א, שביעית סי' כב ס"ק א ד"ה ובין.

ואמנם לפי אגרונום המכון, ד"ר מרדכי שומרון, עצי הזית לא יצליחו לחדור דרך אבני 'אקרשטיין' ל'קרקע עולם', מכל מקום בין האבנים יש קצת אדמה, ופעמים רבות אפשר לראות צמחים שמציצים בין האבנים, לכן מסתבר שעצי הזית יונקים על כל פנים יניקה פורתא אם לא דרך האבנים - בין האבנים.

ב) אפילו לדעת ה'חזון איש' שדורש יניקה גדולה יש לצרף שבנידון דידן מדובר בעצי זית גדולים שמצויים בתוך שק מפלריג, ואי אפשר להיזי אותם ממקום למקום כמו עציצים קטנים. כדי להעביר את העצים למטע היו צריכים כמה אנשים להזיזם והם הועברו למטע עם טרקטור. לכן יש לדון גם מצד תשובת הרא"ש³ אשר נפסקה ב'שלחן ערוך'⁴; שדן בדין כרם שנטוע על גג של עלייה, והוא קובע שכיוון שהכרם גדל בקרקע העלייה וזו מחוברת ל'קרקע עולם', נחשב כרם שנטוע בקרקע וחייב בתרומות ומעשרות ובערלה. לכן יש לומר שכיוון ששק הפלריג יחד עם העץ והאדמה אינם מיטלטלים אלא ע"י כמה אנשים ונפחם גדול מ-40 סאה (330 ליטר)⁵ - הרי הם עצמם כמחוברים לקרקע, ודין העץ כגדל ב'קרקע עולם'. אמנם יש להסתייג מכך קצת, כי ברור כשכאשר הניחו את העצים על האבנים המשתלבות לא התכוונו שישארו שם לעולם ועד,⁶ אלא התכוונו לטעת אותם לאחר זמן, ומכל מקום יש לצרף סברה זו לנאמר לעיל שהעצים יונקים יניקה מסוימת מ'קרקע עולם'.

לסיכום, בצירוף שתי הסברות יש להקל ואין צורך במניין שנות ערלה חדש:

א) שהעצים מונחים על אבני 'אקרשטיין', ודינם כצונמא, יש מקום לומר שהם כמונחים על הקרקע.

ב) העצים, גוש האדמה אינם ניתנים להזזה אלא על ידי כמה אנשים - כבר אינם מוגדרים ככלים, אלא הם עצמם נחשבים כמחוברים לקרקע.

2. ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות מגינות העיר אשקלון / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם צריך להפריש תרומות ומעשרות מפירות וירקות הגדלים בגינות פרטיות או קהילתיות באשקלון או בשטחים חקלאיים שסביבותיה, והאם צריך לברך על ההפרשה?
תשובה | בתוספתא⁷ נאמר שרבי יהודה הנשיא פטר את גידולי אשקלון מחובת הפרשת תרומות ומעשרות, וכך גם נפסק להלכה ברמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה):
 ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות.

3. שו"ת הרא"ש, כלל ב אות ד.

4. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' כו.

5. עי' אגלי טל, קוצר סעי' ג אות י; ערוך השלחן, או"ח סי' שלו סעי' לא.

6. עי' בספר התורה והארץ א, עמ' 160, שם מביא הרב יעקב אריאל את הגמרא (זבחים כד ע"א): 'בעי ר' אמי נידלדלה האבן ועמד עליה [הכהן] מהו...! האם כיוון שדעתו לחברה נחשבת כמחוברת או מכל מקום כעת היא תלושה, והרמב"ם, הל' ביאת המקדש פ"ה ה"ט, פסק שעבודתו כשרה ומזה הסיק שאפילו שאין בדעתו לחברה נחשבת האבן למחוברת. וע"ע שו"ת באהלה של תורה, ח"ג עמ' 137 שמביא משו"ת חלקת יואב, יו"ד סי' לא, שאחד מהקריטריונים לביטול דבר לקרקע, הוא שנעשה על מנת לקובעו בקרקע, ועדיין צ"ע.

7. תוספתא, אהלות פ"ח ה"ח.

על פי המסורת המקובלת מדובר ב'תל אשקלון' הסמוך לחוף הים בדרום-מערב העיר. אמנם יש מי שסובר שהיו שתי ערים בשם אשקלון,⁸ אך מסתבר שאשקלון השנייה הייתה סמוך לנחל מצרים.⁹

רבי פטר את גידולי העיר בלבד מהפרשת תרומות ומעשרות¹⁰ בהיותה מיושבת נוכרים,¹¹ אך את השטחים שסביבות העיר שבחלקם שוכנת כיום העיר אשקלון החדשה, הוא לא פטר. שטחים אלו ניתן לסווג לשניים:

(א) שטחים שבתחום עולי בבל, שמצפון לקו האלכסוני שבין תל-אשקלון לבאר שבע, בהם ממוקמות רוב שכונות העיר כיום. שם לדעת כל הפוסקים קיימת חובת הפרשת תרומות ומעשרות בוודאות ופשוט שמברכים שם על ההפרשה.

(ב) שטחים שדרומה מקו זה, שם שוכנות חלק משכונותיה הדרומיות של העיר כיום. לגבי שטחים אלו יש ספק אם הם בתחום עולי בבל או רק בתחום עולי מצרים, אך גם בשטחים אלו ניתן להפריש תרומות ומעשרות בברכה, משום שלדעת הרמב"ם¹² גם בתחום עולי מצרים חובה להפריש תרומות ומעשרות, למעט אשקלון ובית שאן.¹³ אך כיוון שיש החולקים על כך ופוטרים מהפרשה בכלל או באופן חלקי,¹⁴ לכן נהגו שלא לברך על הפרשה במקומות שבתחום עולי מצרים בלבד, כי אם על 'דגן תירוש ויצהר' כפי שהעיד ה'כפתור ופרח'.¹⁵ אך לגבי המקומות שהם ספק בתחום עולי מצרים ספק בתחום עולי בבל, הוא כתב שמפרישים תרומות ומעשרות בברכה מכל הגידולים.¹⁶

אמנם בשטח הסמוך לחוף הים, מערבית לקו האלכסוני שבין 'תל אשקלון' לכיוון 'קדש ברנע', מפרישים בלא ברכה, היות שהוא בוודאות מחוץ לתחום עולי בבל, אך כפי הנראה באזור זה אין בתים של העיר אשקלון.

למעשה: בכל השכונות שבעיר אשקלון הן הצפוניות והן הדרומיות שמדרום לקו 'תל אשקלון' באר-שבע - ניתן להפריש שם תרו"מ בברכה.

3. שיט בים התיכון / הרב אברהם סוחובולסקי

שאלה | עד היכן ניתן לשוט בים התיכון מבלי לצאת מגבולות ארץ ישראל?

8. תוס', גיטין ב ע"ב; ר"ן, גיטין ב ע"א ד"ה וכן נמי; בתירוץ הראשון; עפ"י ירושלמי שביעית פ"ו ה"א: 'ליתי עזה... אשקלון', אמנם עי' שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז, שחולק על הבנה זו.
9. עי' במאמרו של הרב איתמר ורהפטיג, תחומין, כרך ב עמ' 398; עפ"י ציור של הרמב"ם בפיהמ"ש גיטין פ"א מ"ב; שאשקלון נמצאת בסמוך לנחל מצרים, אמנם יש הסוברים שהיא בצפון הארץ, ראה תרומות הארץ, פ"א ה"ה אות ח סעי' 2, הערות 50-53.
10. עפ"י 'ברייאת דתחומין' שבתוספתא שביעית פ"ד ה"ד, המובאת בירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; שפרשת אשקלון וגינת אשקלון כבשום עולי בבל, חידושי הרמב"ן, גיטין ב ע"א ד"ה עוד מצאנו, בפירוש השני; חידושי הר"ן, גיטין ב ע"א ד"ה רבן גמליאל בתירוץ השני; ועוד מפרשים. ועי' הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, ח"ג עמ' 12 אות א.
11. ראה: פרופ' יהודה אליצור, 'משנת הגבולין', באתר 'דעת'; וכן במסורת 'גבולות הארץ במסורת ישראל', מעינות - מאסף לענייני חינוך והוראה, כרך ה (תשט"ו).
12. רמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ה.
13. רמב"ם, הל' תרומות שם, וראה תרומות הארץ, פ"א ה"ה אות ח.
14. לשיטות השונות ראה בהרחבה תרומות הארץ, פ"א ה"ה אות ו.
15. כפתור ופרח הוצאת בית המדרש להלכה בהתיישבות, פ"ה ד"ה חיובי תרומות ומעשרות מהתורה ומדרבנן.
16. כפתור ופרח, פ"ה ד"ה אם כן בכל מקום.

תשובה | התורה בפרשת מסעי (במדבר לד, ו) קבעה שהגבול המערבי של ארץ ישראל הוא הים הגדול: 'וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים'. והתבאר בגמרא¹⁷ שאין הכוונה שקו החוף הוא הגבול וכל הנכנס להתרחץ בים יוצא מגבולות הארץ, אלא שיש לקבוע קו בתוך הים שהוא הגבול. התורה לא פירטה עד היכן הים נכלל בתוך גבולות א"י, וחלקו בדבר חכמים ור' יהודה (גיטין ח ע"א). זו לשון חכמים:

כל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים - ארץ ישראל, מטורי אמנון ולחוץ - חוצה לארץ, **הנסיך שבים**, רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנון עד נחל מצרים, מן החוט ולפנים - א"י, מן החוט ולחוץ - חו"ל.

כלומר מותחים קו מהגבול הצפון מערבי של הארץ עד הגבול הדרום מערבי, וכל שנמצא ממזרח לקו נכלל בתוך גבולות א"י וכל שנמצא ממערב חו"ל. וזו לשון רבי יהודה:

כל שכנגד ארץ ישראל הרי הוא כא"י, שנאמר: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים, **והנסיך שבצדדין**, רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהן מקפלוריא ועד ים אוקיינוס ומנחל מצרים ועד ים אוקיינוס, מן החוט ולפנים - א"י, מן החוט ולחוץ - חו"ל.

כלומר מותחים קו מהגבול הצפון מערבי ממזרח למערב וכן מהגבול הדרום מערבי קו ממזרח למערב, וכל מה שיש בים לכיוון מערב בין שני הקווים נכלל בגבול א"י עד האוקיינוס. וכל שהוא צפוני לקו או דרומי לקו נחשב מחוץ לגבולות א"י. הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ז) פסק כדעת חכמים, וזו לשונו:

הנסיים שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנון ועד נחל מצרים, מן החוט ולפנים א"י, מן החוט ולחוץ חו"ל.

מהו הגבול הצפון מערבי - 'הר ההר'¹⁸? בכך נחלקו הדעות.¹⁹ המצפינים ביותר זיהו אותו עם הרי הטורוס בדרום טורקיה, יש אומרים שמקומו בג'בל אלאקרע שבצפון סוריה, יש אומרים שהוא בהרי הבניאס, ויש שאומרים שמקומו באזור הר טריפול (טריפולי), והמדרימים ביותר מזהים מקומו בהר ענסי סמוך לעיר ביירות. גם על הגבול הדרום מערבי - 'נחל מצרים',²⁰ נחלקו הדעות: המדרימים ביותר זיהו אותו עם הנילוס ויש אומרים שהכוונה לאפיק המזרחי של הנילוס, בו מצויה תעלת סואץ בימינו. ויש שמזהים אותו צפונה משם, בוואדי אל עריש.

אם נקבל את השיטות המצמצמות ביותר - הגבול הצפוני באזור ביירות והגבול הדרומי הוא ואדי אל עריש ונמתח קו ביניהם, יוצא שהמרחב הימי באזור חיפה צר ביותר - כאחד עשר וחצי קילומטר²¹ מערבה בלבד ראה מפה המצורפת, ויש להיזהר להפליג עד מרחק זה ולא יותר על מנת לא לצאת מארץ ישראל. יש לציין שהמים הטריטוריאליים, 'מים

17. גיטין ח ע"א: 'ורבנן האי וגבול מאי עבדי ליה? מיבעי ליה לנסיין. ורבי יהודה? נסין לא צריכי קרא'. רש"י, שם ד"ה מיבעי להו לנסיין: 'דמן החוט ולפנים לצד מזרחי ארץ ישראל הוא דלא תימא שפת הים הוא הגבול ואפי' במקום שהוא מתפשט ונכנס לתוך בין שני מקצועות התחומין'. ובד"ה לא צריכי קרא: 'כיון שבתוך התחומין הם'.

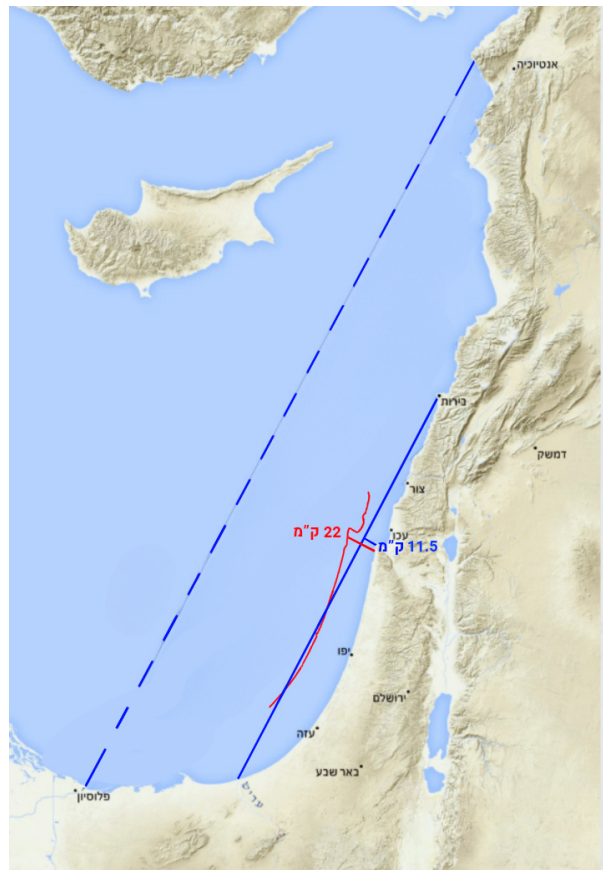
18. במדבר לד, ז: 'וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל נתאו לכם הר ההר'.

19. ראה בהרחבה בספר תרומות הארץ, פ"א הל' ז אותיות ד-ה.

20. במדבר לד, ה: 'ונסב הגבול מעצמוון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה'.

21. כשבעה מייל (מייל אחד הוא בערך 1.6 ק"מ).

ריבוניים, של ישראל מגיעים עד 12 מייל כ-22 קילומטר מהחוף, כלומר הגבול הימי של מדינת ישראל נמצא מערבה מהגבול של התורה, ויש מקום לדון אם כיבוש צה"ל וריבונות ישראל מעבר לגבולות עולי מצרים וגבולות ההבטחה אם נכללים בקדושת א"י.²² רק נציין שה'חתם סופר' (ביצה ד ע"ב),²³ חידש שלעתיד לבוא כשנכבוש ארץ עשרת עממין תתקבל גם דעת ר' יהודה וכל המרחב הימי בים התיכון לכיוון מערב בין הגבול הצפון מערבי לגבול הדרום מערבי יהיה כלול בתוך גבולות ארץ ישראל, וזו לשונו: אבל נראה לי כי ירחיב ה' גבולינו במהרה בימינו ואז גם כל הנסים והאיים שבים הגדול שכנגד א"י עד קצה המערב ים אוקיינוס הכל שייך לארץ ישראל, ונראה דלעתיד לבא כולי עלמא לא פליגי שהוא מעשרה עממין על כל פנים'.

22. ואף שאזור הערבה עד אילת לשיטות מסוימות מחוץ לגבולות עולי מצרים, מכל מקום הוא בגבולות ההבטחה כפי שהוזכר בשמות כג, לא: 'ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את ישיב הארץ וגרשתמו מפניך'.
23. ובשו"ת חתם סופר, ח"א או"ח סי' קמה בסופו, כתב לגבי דין שני ימים טובים: 'דלש"ס פ"ק דגטין ח' ע"א דכל הנסין שבים הגדול עד אוקיינוס שייכים לארץ ישראל והוא עד מצר רמון ספרד, ואם ידורו שם על האיים האלו ישראלים, שם לא אפשר להודיע לא על ידי משואות ולא ע"י שלוחים כי רחוקים זה מזה וע"כ צריכים לעשות ב' ימים טובים של גאולה'.

4. המלצה מופרזת כדי לקבל תרופה שאינה בסל התרופות / הרב אריאל בראלי

שאלה | ישנה תרופה למחלת עור נדירה אשר אינה כלולה בסל התרופות, הרופא מציע להגיש בקשה חריגה. אך הוא מעריך שחוות הדעת שלו צריכה להעצים את הסבל. לדבריו, כך נוהג וידוע לגורמי האישור במשרד הבריאות; האם מותר להסכים לכך, או שיש בכך חשש גניבת דעת?

תשובה | הדרך הראויה היא להתרחק מכל דיווח שאינו מדויק, ולהעדיף הצגה נאמנה של עובדות רפואיות וחוות דעת מקצועיות, שכן ההטעיה נכללת בגדר גניבת דעת שנאסרה, ובכך שומר האדם על יושרו פנימי ומקיים את הוראת הכתוב 'מדבר שקר תרחק'.²⁴ אלא שהמציאות מוכיחה כי תחומים רבים במערכות המדינה - בחינוך, בבינוי, בבריאות וברוחה - מושתתים לעיתים על הצהרות שאינן נאמנות למציאות, תוך העלמת עין מצד המערכת. דוגמאות לכך ניתן לראות ב'יום הצהרה' שמיועד לצורך רפואי אך מנוצל כיום חופשי לסידורים, בשעות הוראה המיועדות לעבודה פרטנית אך בפועל מדווחות על ידי המנהל באופן שונה, או מילוי שעות פיקטיביות בדו"ח העסקה של מטפלת סיעודית על ידי הקשיש כדי שהשכר השעתי יגדל ואז ישתלם לה להגיע. דוגמה נוספת היא תכנוני מס על ידי רואי חשבון אשר אינם חפים מדיווחים שאינם מדויקים. כאשר זה הוא המצב, עולה השאלה: כיצד על אדם ירא שמיים לנהוג כאשר המערכת עצמה לוקה בעיוותים מובנים? כאמור, לכתחילה עלינו להתרחק ככל האפשר מכל דיווח שאינו מדויק, אף במחיר אישי או כלכלי. עם זאת, כאשר מדובר במקרה שבו מצבו הרפואי או הכלכלי של האדם אינו מאפשר זאת, ויש נוהג מקובל שבדו"ח הרפואי לקבלת אישור לתרופה, מגישים תיאורים מופרזים אשר יש להניח כי הם ידועים לגורמים המאשרים - ניתן לסמוך על הנוהג המקובל ולא לראות בכך תצהיר שקרי ובלבד שהבסיס אמיתי ונכון. לפיכך, אם הרופא ממלא את הטופס ומדגיש את הכאב באופן שהמערכת מכירה בו כדרך שגרה, ואין מדובר בשקר מהותי אלא בהעצמה ניסוחית המבטאת סבל קיים - יש מקום להקל. סימוכין לכך ניתן להביא מהסבר הרשב"ם²⁵ לטענת מקח טעות כאשר ישנם פערים בין מה שדובר לבין מצב המוצר בפועל, המסקנה של הגמרא שהנוהג המקובל

24. עיין רש"י מכות כד א ד"ה רב ספרא, המביא הנהגה לקיים החלטה שהייתה במחשבה בלבד: 'רב ספרא היה לו חפץ אחד למכור. ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע, ואמר לו: תן לי החפץ בכך וכך דמים. ולא ענהו מפני שהיה קורא קריאת שמע. כסבור זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו. והוסיף אמר: תנהו לי בכך יותר. לאחר שסיים קריאת שמע, אמר לו: טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך'. ובמאירי שם: 'רא שמים יש לו לקיים אפילו מחשבת לבו, שאם חשב וגמר בלבו למכור לו בסכום זה, והלה לא ידע ממחשבתו והוסיף לו על סכום זה, לא יקח ממנו כי אם סכום זה שגמר בלבו, לקיים מה שכתוב: ודובר אמת בלבבו. וכן הלוקח שגמר בלבו לקנות בסכום כך וכך, אין לו לחזור בו, וכן כל כיוצא בזה בשאר דברים שבין אדם לחברו'.

25. רשב"ם, בבא בתרא פד ע"א ד"ה מתניתין.

משפיע על פרשנות המילים ויש להתייחס בעירבון מוגבל לדברי הצדדים בזמן משא ומתן, כפי שנאמר במשלי (כ, יד) 'רע רע יאמר הקונה'.²⁶ על כן אין לקבל את דברי הסוחרים והלקוחות כפשטם, כי זו דרכו של עולם: המוכר מפריז בתיאור הנכס, והקונה ממעט בערכו. כעין זה כתב הט"ז (חו"מ סי' שלב ס"ק ד):

ומעשים בכל יום שאדם מוכר לחבירו חפץ ואומר כך נתנו לי סך זה ולא רציתי למכור בזה הסך, ואח"כ נתברר שלא היה שום קונה בסך קצבה שזכר הוא, וכי בשביל זה יבטל המקח?²⁷

לסיכום, צריך להתרחק מכל דיווח שאינו מדויק ואמיתי, ובמצבי דחק יש על מה לסמוך להקל כל עוד אין סטייה מן העובדות, שהרי הנורמה הלשונית משפיעה גם על פרשנות הדברים, ובדומה לנוהג שבו הקונה ממעט והמוכר מרבה בשבח הסחורה ואין מקח מתבטל מכוח רטוריקה המקובלת במשא ומתן, כך יש להתייחס להצהרה מנופחת של רופא, כאשר המערכת מבינה את כוונתו.

5. הוספת ביטוח לנהג צעיר / הרב אריאל בראלי

שאלה | פניתי לסוכן הביטוח שלי וביקשתי ממנו לדאוג שהפוליסה תכלול גם כיסוי לנהג צעיר. הסוכן הבטיח שיטפל בכך, ואני סמכתי עליו והנחתי שהעניין בוצע. בפועל, לא נעשה דבר והנהג הצעיר לא נכלל בפוליסה. לצערי, אותו נהג צעיר היה מעורב בתאונת דרכים שגרמה נזק כבד. כעת מציע לי הסוכן להצהיר בפני חברת הביטוח שאני הייתי הנהג בפועל, כי זו רק טעות טכנית שאין ביטוח.

תשובה | אכן זהו ניסיון לא פשוט, אך ברור שאין רשות לסוכן ואף לא לך למסור הצהרה שאינה אמת, שהרי מדובר בהונאת חברת הביטוח ובאיסור שקר שיש בו הוצאת ממון. הדרך הנכונה היא לפנות ישירות לחברה, למסור את התיעוד והראיות שפנית מבעוד מועד לסוכן בבקשה להוסיף נהג צעיר, ולהבהיר שהמחדל נוצר שלא באשמתך. באשר לאחריות הסוכן, אמנם במובן מסוים יש כאן התרשלות שגרמה להיעדר כיסוי ביטוחי, אך קשה לחייבו מדינא, שכן לא מדובר בנזק שנגרם ישירות ממעשיו אלא בהחמצת כיסוי שהיה יכול למנוע את ההפסד, וגם אתה לא וידאת שהוספת הכיסוי אכן בוצעה. לכן, אף שאין אפשרות לחייבו כפיצוי גמור, מן הראוי שלפנים משורת הדין יישא בחלק מן ההוצאה שנגרמה לך מחמת התרשלותו.

6. ביטול הוראת קבע לצדקה / הרב אריאל בראלי

שאלה | אדם שחתם לפני כעשרה חודשים על הוראת קבע לארגון חסד, ולאחר מכן נקלע לקושי כלכלי ומשתתף בליווי של ארגון "פעמונים" שהורה לו להפסיק זמנית את

26. אף על פי שהמוכר אמר שהמקח טוב ונמצא לבסוף רע, אין לו אפשרות לבטל את המקח, כי מתחשבים בכך שתמיד הקונה מזלזל במקח ולא באמת התכוון לסחורה טובה.

27. עיין כתובות יז ע"א שיטה מקובצת: 'שבחנו בעיניו כך הוא דרך ארץ לשבח מקחו בפניו שלא יהא לוקח עצב'. תשובת חוות יאיר, סי' סט. עיין עוד מנחת אשר, פרשת אחרי מות, שכתב בדעת הב"ח: 'אף אם אכן יחזיק לו טובת חנם ויש בזה גניבת דעת, כיון שזה מנהג העולם ודרכי הנימוס וכבוד הבריות אין בזה איסור, דלא נאסרה גניבת דעת אלא ביוצא מגדר הרגיל ומטעה חבירו לחשוב שהוא עושה לו טובה, ולא במה שנהוג ומקובל'.

התרומות עד להתייצבות כלכלית, האם רשאי לבטל את הוראת הקבע, או שמא דינה כנדר צדקה שאסור להפסיקו בלא התרה?
תשובה | חתימה על הוראת קבע לתרומה הרי היא כנדר צדקה, ולפיכך אין לחזור ממנה בלא התרת נדרים, כך עולה מדברי ה'טור' (יו"ד סי' רנח): 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט... אבל אם מתחרט ומוצא פתח לנדרו - נשאל לחכם ומתירו כל זמן שלא יצא מתחת ידו'. יש שכתבו שמן הסתם הוראת קבע ניתנת לשנה, ולאחר שנה רשאי להפסיק, ואחרים החמירו שגם לאחר שנה צריך התרת נדרים.²⁸ בנוסף, כאשר הנסיבות השתנו באופן מהותי, כגון שהנתמכים נתעשרו או שהתורם העני, הרי זה אומדנא שעל דעת כן לא נדר, והנדר בטל מאליו, כעין זה כתב 'ערוך השלחן' (יו"ד סי' רנח סעי' כא): 'מי שנדר לתת לאלמנה או ליתומים ואח"כ נתעשרו, הדבר פשוט שא"צ להתיר נדרם, כי כוונת הנותנים לא היה אלא כל זמן שיצטרכו'. לסיכום, רצוי לסיים שנה של תרומה ואז לבטל את הוראת הקבע.

7. שימוש בשבת במשקפיים עם פנס נטען ללקויי ראייה / הרב הראל דביר

שאלה | אני סובל מקושי בראייה, וזקוק לתאורה מוגברת כדי לקרוא ספרים, עיסוק שהוא מרכזי וחיוני עבורי, ובפרט בשבת. יש לי משקפיים מיוחדים עם פנס מובנה המאפשרים לי לקרוא, והתאורה הרגילה בחדר לא מספיקה לכך. הסוללה של הפנס מספיקה לחמש שעות בערך. האם יש דרך להטעין אותה בשבת? אציין שאין לי תחליף מוצלח לקריאה, ובלעדיה תיפגע משמעותית השמחה שלי בשבת.

תשובה | אומנם יש נסיבות שבהן מתירים הטענה ב'גרמא' או הפעלה ב'גרמא', לצרכים חיוניים של אנשים עם מוגבלויות,²⁹ אך במקרה זה ייתכן שאין צורך בכך. מכיוון שאתה צריך פנס שיאיר את הספר מכיוון הפנים, אני מציע להשתמש לשם כך לא בפנס שעליו דיברת אלא ב'פנס ראש' מהסוג המשמש מטיילים וחיילים, ולבחור דגם שיכול לפעול ברציפות כל השבת ללא צורך בהטענה.³⁰ יש שתי אפשרויות: להשתמש בפנס שיהיה מחובר לחשמל ברצף לאורך השבת, או להשתמש בפנס שמסוגל להאיר יומה ויותר ללא הטענה. שתי האפשרויות קיימות בפועל בפנסים פופולריים שמצויים בחנויות. יש לשים לב, בחלק מהפנסים הללו יש חיישנים, ולכן יש לבחור פנס שמאפשר פעילות רציפה ללא שינויים כתוצאה מפעולות אנושיות בסביבתו. הכלל - רצוי להשקיע פעם אחת בקניית פנס מתאים, ולקבל תאורה ללא צורך בפעולת הטענה במהלך השבת.

28. אורח צדקה, פי"ד סעי' לט בשם הרב קרליץ. וכן יש לסמוך על מסירת המודעה בערב ראש השנה שאין זה נדר.

29. ראה במאמרי: היתר חולה שאין בו סכנה באנשים עם מוגבלויות, אסיא קלא-קלב [קובץ חרבות ברזל ב'] (תשרי תשפ"ה) עמ' 7-23.

30. ואין בזה איסור מוקצה, ודאי בנסיבות אלה; ראה ספר צומת, ח"א פ"ו.

8. מלאכת גר תושב בשבת בזמננו / הרב הראל דביר

שאלה | בהלכה מבואר שיש איסור תורה באמירה של יהודי לגר תושב לעשות מלאכה בשבת. האם יש בזמננו מצבים שבהם שייך איסור זה? האם זהו שיקול בבחירה בין 'גרמא' לאמירה לגוי, במצבים שבהם יש צורך רפואי או ביטחוני בעשיית מלאכה בשבת? **תשובה** | נאמר בתורה (שמות כג, יב): 'וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר'. חז"ל³¹ פירשו שמדובר בגר תושב, ורש"י (שם ד"ה גר) כתב: גר תושב - שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות, והזהירו הכתוב על השבת דמחלל את השבת כעובד עבודת כוכבים.

מדבריו עולה שמדובר בסתם גר תושב, והוא מוזהר על מלאכה בשבת, אף כשאינה לצורך ישראל. ואכן, לכאורה כך עולה מפשטות לשון הגמרא, שלא צמצמה את האיסור למלאכה הנעשית לצורך ישראל, ובוודאי לא לגר תושב שמועסק על ידי ישראל. כן כתבו גם הריב"ן והרי"ד. התוס'³² הקשו שאם כן יש יותר משבע מצוות המחייבות את בני נח, וזו לא שמענו, ולכן פירשו שאיסור המלאכה הוא של גר תושב לצורך ישראל. קושיית התוס' על רש"י חזקה, אך לפי פירושם יש צורך להעמיד את 'זה גר תושב' דווקא במלאכה לצורך ישראל או בשכיר של ישראל. מעין דברי התוס' כתב הרא"ש (יבמות פ"ד ס' לה; ובתוספותיו ד"ה והגר), אלא שמלשונו: 'דמיירי בגר תושב שנתגדל בביתו, כמו שכירו ולקיטו', משמע שהאיסור חל דווקא בשכירו של ישראל ולא בכל גר תושב שעושה מלאכה לצורך ישראל. מעין דברי התוס' כתב גם הרמב"ם³³ אך ה'מגיד משנה' (שם) הבין שהאיסור חל בכל גר תושב ומה שכתב הרמב"ם 'שכיר' הוא לאו דווקא, ודבריו הובאו בהסכמה ב'בית יוסף'³⁴ ה'מגיד משנה' הוסיף וכתב כן גם בשם הרשב"א, אלא שציין שהרשב"א עצמו לא הבין כך ברמב"ם. רוב הראשונים הסכימו עקרונית לשיטת התוס', הרא"ש והרמב"ם: הרמב"ן³⁵ הרשב"א³⁶, הריטב"א³⁷, תוס' מהר"ם מרוטנבורג³⁸, ר' אברהם מן ההר³⁹, המאירי⁴⁰, ספר הבתים⁴¹ ה'טור' (או"ח ס' שד סעי' א) כתב:

'אדם מצווה על שבידת עבדו; והני מילי שמל וטבל לשם עבדות, וקיבל עליו מצות הנהוגות בעבד, אבל לא מל וטבל - אפילו קיבל עליו שבע מצות הנהוגות בבני נח, הרי הוא כגר תושב, ומותר במלאכה בשבת, ודוקא לעצמו אבל אסור במלאכת רבו'.

31. יבמות מח ע"ב.

32. תוס', יבמות מח ע"ב ד"ה זה.

33. רמב"ם, הל' שבת פ"כ ה"ד.

34. ב"י, או"ח ס' שד.

35. רמב"ן, ד"ה הגר.

36. רשב"א (ד"ה הגר); עבודת הקודש, בית מועד שער ה; דבריו הובאו במ"מ שם ובארחות חיים הל' שבת ס' שיז-שיח).

37. ריטב"א, ד"ה והגר.

38. תוס' מהר"ם מרוטנבורג, ד"ה והגר.

39. ר' אברהם מן ההר, ד"ה גר.

40. המאירי, ד"ה עבד.

41. ספר הבתים, שערי איסור הוצאה שער טז.

מדבריו, ובפרט מהלשון 'מלאכת רבו', משמע שהאיסור חל רק בעבד ולא בכל גר תושב. דברים אלו הם שלא כרש"י שאסר אף מלאכה של גר תושב לצורך עצמו, ונראה שגם לא כהבנת ה'מגיד משנה' ברמב"ם שאסר מלאכה של גר תושב לצורך ישראל גם כשאינו עבד. ייתכן ש'מלאכת רבו' לאו דווקא, ודיבר ה'טור' בהווה שהעבד עובד לרבו אך הוא הדין בכל עבודה לישראל, ומעין הבנת ה'מגיד משנה' ברמב"ם, אך נראה לכאורה שאין זה מרווח. ה'בית יוסף' (שם) הביא את דברי רש"י, הרא"ש, הרמב"ם וה'מגיד משנה', מבלי להעיר על מי מהם או על ה'טור'. ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' שד סעי' א) העתיק את לשון ה'טור', בתוספת דברי ה'מגיד משנה': 'ואסור לכל ישראל לומר לו לעשות מלאכה בשבת לצורך ישראל, ואפילו מי שאינו רבו'.⁴²

אם כן, להלכה התקבלה הדעה האוסרת מן התורה מלאכת גר תושב עבור ישראל בשבת. לאור זאת, יש לדון בשאלה האם יש בזמננו גויים שמוגדרים כגר תושב, והאם איסור זה חל עליהם?

בשאלה זו עסק הרב איתם הנקין,⁴³ וטען כי המתירים ישיבה של גויים בארץ בזמננו מכוח הגדרתם כגר תושב יאסרו מן התורה אמירה לאותם גויים בשבת. על כך השיב הרב יעקב אריאל:⁴⁴

אין היום גר תושב. רק לעניין ישיבת הארץ סובר הראב"ד⁴⁵ שמותר להושיב בארץ מי שיכול להיות מועמד לגר תושב. אך לענינים אחרים כגון מלאכה בשבת גם הוא סובר שאין כיום גר תושב.

על פי זה, מיושב המנהג להמשיך לנהוג בהיתר אמירה לגוי לצורך חולה ולצרכים חיוניים אחרים, גם בגוי ש'יכול להיות מועמד לגר תושב', כלשון הרב אריאל, ולפי זה נמצא שלפחות נכון להיום, אין מצבים שבהם יחול איסור תורה בדבר, ולכן אין באיסור האמירה לגר תושב כדי להשפיע על סדר העדיפויות של 'גרמא' מול אמירה לגוי.⁴⁶

9. השכרת צימר עם מחמם מים מהיר בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | מחמם מים מהיר הוא מתקן שכולל אש או גוף חימום לצורך חימום מי צריכה ביתיים. המים עוברים בתוך המחמם, וכאשר מזוהה זרימת מים שחומם נמוך מטמפרטורה שהוגדרה מראש המתקן מופעל ומחמם אותם. בשבת אסור להשתמש במים שמחוממים במחמם מים מהיר, שכן פתיחת הברז מפעילה את המחמם ומבעירה אש, או גוף חימום שמקובל לראותו כאש. כיצד ינהג בעל צימר הכולל מחמם מים מהיר כאשר הצימר מושכר לשבת?

תשובה | תחילה תתואר ההנהגה בשבת בבית רגיל שיש בו מחמם מים מהיר, ועל גבי זה תבוא ההתייחסות לצימר. בבית רגיל יש לכבות את מחמם המים לפני שבת, וכאשר יש צורך במים חמים, יש להשתמש במים שחימומם וצריכתם נעשים בהיתר. הסיבה לכך

42. ואולי שתיתקו על דברי הטור נובעת מכך שהבין כך גם את דברי הטור, וכאפשרות שהוצגה לעיל כבלתי מרווחת, וצ"ע.

43. הרב איתם הנקין, 'על מכירת קרקע לגויים ו"מכתב הרבנים"', המעין 200 נב, ב עמ' 111-112.

44. בתשובה במייל לרב אריאל דוד, כ"ו באב תשע"ג.

45. ראב"ד, הל' עבודה זרה פ"י ה"י.

46. בעניין סדר העדיפויות, ראה שו"ת באהלה של תורה, ח"ב סי' כט, ואכמ"ל.

היא שכאשר מחמם המים פועל, צריכת מים חמים או פושרים מפעילה אותו.⁴⁷ יש שלוש דרכים עיקריות לצריכת מים חמים בשבת בהיתר: (א) מים ממיחם. (ב) מים שחוממו בדוד שמש - לשיטת המתירים.⁴⁸ (ג) מים שחוממו בדוד חשמלי עם התקן שבת מיוחד שאינו מאפשר למים להגיע לחום של יד סולדת (45 מעלות), ומוודא שצריכת המים לא תפעיל את גוף החימום אלא לכל היותר תיצור המשכת מצב חשמלי.⁴⁹

על פי זה, יש לדון בצימר. דרכו של עולם שרבים מהמגיעים לצימר אינם מודעים לאופן חימום המים ולאיסורים הכרוכים בו, ולכן השארת מחמם המים המהיר פעיל בשבת עלולה להכשילם בהפעלתו בשבת. היה מקום לומר שדינם כ'מתעסק' שאינו מתכוון לעשיית המעשה האסור, אבל לא מסתבר לומר כן, שהרי בפתיחת מים חמים יש רצון וכוונה לקבל מים חמים, ולא מסתבר שאי-הידיעה בדבר אופן החימום מגדירה את האדם כמי שלא התכוון לחמם. בנוסף, אף ש'מתעסק' פטור מקרבן, רבים סבורים שיש איסור תורה במעשהו, ולכן אדם אחר שיודע מראש על האיסור צריך למנוע אותו, ולכל הפחות להימנע מלסייע לו.⁵⁰ ואם כן גם בצימר יש לנהוג כבבית הפרטי ולסגור את מחמם המים לפני שבת. בהמשך לכך, יש לברר האם במקום סגירת מחמם המים, ניתן להשאיר שילוט ברור המודיע על האיסור להשתמש במים חמים בשבת. שילוט כזה ייצור מודעות לאיסור וימנע מאנשים להיכשל בו בשוגג. נראה שאם המתארחים שומרי מצוות ניתן להסתפק בשילוט, שכן ניתן להניח שהם אכן יימנעו משימוש במים החמים, וגם אם במקרים בודדים ייכשלו וישתמשו - אין בזה כדי לחייב את בעל הצימר לסגור את מחמם המים מדי שבת, שכן אין איסור על ספק הכשלה.

לעומת זאת, אם יש גם מתארחים שאינם שומרי מצוות, יש להניח שלפחות חלק ניכר מהם יתעלמו מהשילוט וישתמשו במים החמים בשבת. ועם זאת, נראה שגם במקרה זה מעיקר הדין ניתן להסתפק בשילוט, ואין חיוב לסגור את מחמם המים, זאת משום שלדעת הש"ך⁵¹ ופוסקים רבים אין איסור מסייע לדבר עבירה כשהנכשל אינו שומר תורה ומצוות, ובפרט כשהסיוע אינו מידי וצמוד לעשיית העבירה.⁵² ועדיין נראה שיש לסייג את ההיתר, ולהחמיר יותר אם אספקת מים חמים היא חלק בלתי נפרד משירותי הצימר. והדבר מצוי בצימר שכולל ג'קוזי או בריכה מחוממת, שכן תוספות אלו מהוות שיקול מכריע בהחלטה לאיזה צימר ללכת. בצימר כזה קשה יותר להקל ולהשכירו לשבת למי שעשוי להשתמש במים החמים, שכן ההתעלמות מהשילוט היא צפויה וכמעט מובנית בהסכם ההשכרה. וגם כשאין ג'קוזי ובריכה, מסתבר שיש לחלק בין בעל צימר שנמנע מסגירת מחמם המים משום שזו טרחה עבורו, שיש להקל לו להסתפק בשילוט ובין בעל צימר שנמנע מסגירת מחמם המים משום שחשוב לו שיהיו לנופשים מים

47. להרחבה ראה ספר צומת, ח"ב פט"ו.

48. ראה ספר צומת, שם פי"א.

49. להרחבה ראה ספר צומת, שם פ"י.

50. ראה שו"ת רע"א, מהדו"ק סי' ח.

51. ש"ך, יו"ד סי' קנא ס"ק ו.

52. ראה על כך בהרחבה: הרב יעקב אפשטיין, 'גידול ירק עם חרקים ושיוקו', אמונת עתיד 98 (שבט תשע"ג) עמ' 37-45; הרב אברהם וסרמן, רעך כמוך, עמ' 133-148; ובמקורות שצוינו בדבריהם.

חמים, שמסתבר להחמיר לו. כללו של דבר, השלט צריך להיות משמעותי ואמיתי ולשקף בכנות את מטרת ההשכרה.

לסיכום: (א) יש להימנע מצריכת מים חמים ממערכת הכוללת מחמם מים מהיר. (ב) בהשכרת צימר הכולל מחמם מים מהיר, הטוב ביותר הוא לכבות אותו לפני שבת. אם בכל זאת רוצים להשאיר אותו פועל, יש לעשות זאת בהתאם לתנאים דלהלן. (ג) בהשכרת צימר לשומרי מצוות, ניתן להשאיר את המחמם פעיל בתנאי שיש שילוט ברור המודיע שניתן להשתמש רק במים הקרים בשבת. (ד) בהשכרת צימר לאנשים שאינם שומרי מצוות, יש לחלק בין שני מצבים: במצב ראשון בעל הצימר מעוניין שלא ישתמשו כלל במים החמים בשבת, ועל דעת זה הוא משכיר את הצימר, אלא שכיבוי המחמם מדי שבוע מטריח אותו. במצב זה ניתן להקל ולהסתפק בשילוט ברור. במצב שני בעל הצימר מעוניין שישתמשו במים החמים בשבת, ושימוש זה מהווה חלק משירותי הצימר. במצב זה יש להחמיר ולכבות את מחמם המים לפני שבת.

10. שינויים בשעון שבת / הרב הראל דביר

שאלה | האם יש אוסרים כל שינוי בשעון שבת ואפילו במקום צער גדול, משום שסבורים שהשינוי אינו בגדר 'גרמא' אלא מעשה בידיים?

תשובה | בספר 'שבות יצחק' (ח"ו פט"ז עמ' קמט) כתב בשם הרב אלישיב:

דבכל גוונא של שינוי זמן ההדלקה או הכיבוי בשעון שבת, בין לאחר ובין להקדים, הוי כמעשה בידיים; דכיון שהוא מכשיר המתוכנן לפעול כך, אין זה בכלל גרמא. זאת בשונה מדעת רוב פוסקי ההלכה, שלא ראו באיחור של זמן ההדלקה או הכיבוי מעשה בידיים שאסור, ואף את ההקדמה לא ראו כמעשה בידיים אלא כ'גרמא' לכל היותר, כל שאין מדובר בהפעלה מיידית. ובכללם הרש"ז אויערבך⁵³ ועוד רבים.⁵⁴ לכאורה, עניין זה משליך על היחס ל'מכשירי גרמא' בכלל: הרב יוסף שלום אלישיב ראה בשימוש בהם מעשה בידיים,⁵⁵ ובהנחה ששיטתו בשני העניינים אחת היא - נמצא ששיטת הדנים 'מכשירי גרמא' כ'גרמא' ולא כמעשה בידיים מתאימה לשיטת רוב הפוסקים, שהתירו הארכת מצב בשעון שבת, ובנסיבות המתירות 'גרמא' התירו גם הקדמת מצב.

11. הנחת קטן ליד מתג כדי שילחץ עליו בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | שכחנו לכבות את האור בחדר השינה לפני שבת. האם ובאיזה אופן מותר לגרום לילד קטן לכבות את האור?

53. שמירת שבת כהלכתה, פי"ג סעי' כח; פכ"ג סעי' כו ובהערות בשני המקומות.
 54. שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' נח; ח"ב סי' קי אות ה; ח"ג סי' לז); שו"ת יביע אומר, ח"ג או"ח סי' יח; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' כ פ"ט אות ז; שו"ת מים חיים (משאש) ח"א סי' צד; מנוחת אהבה, ח"ג פכ"ד הערה 89; טל חיים, שבת ח"ב עמ' תקיד-תקטז ועוד. להרחבה ומקורות נוספים, ראה ספר צומת, ח"ב עמ' 178-181 ודור המלקטים, שבת ח"ו, עמ' 3469-3474. מטבע הדברים יש הבדלים שונים בין הפוסקים הללו, ואכמ"ל, ומכל מקום הם מסכימים על כך שאין מדובר במעשה בידיים.
 55. ראה ספר צומת, ח"א עמ' 93 הערה 33, ובמאמרי: השלמות למאמר 'אי-ודאות כתנאי לגרמא', אמונת עתיך 143 (ניסן תשפ"ד) עמ' 163-164.

תשובה | **בקטן שמבין שאסור לכבות אור השבת** (בערך גיל 3,⁵⁶ והגיל המדויק עשוי להשתנות מעט ממשפחה למשפחה ואף בין אחים) - הדבר אסור מדין חינוך.⁵⁷ ובמקום צער ושעת הדחק, אם מדובר בחדרו של הקטן עצמו ולא בחדר ההורים, ואין לקטן אפשרות להירדם ללא כיבוי האור, וגם אין לו אפשרות לעבור לחדר אחר, או להסתיר את האור או להירדם באור - המקל יש לו על מה שיסמוך.⁵⁸

בקטן שאינו בר הבנה ואין בו דין חינוך - אם מבין שהוריו מעוניינים שיכבה את האור, הדבר אסור (אם לא במקום צער ושעת הדחק כנ"ל). אם משחק במתג להנאתו מבלי להבין שהוריו מעוניינים בכיבוי, הדבר מותר.⁵⁹ וראוי שלא לנהוג כך אלא במקום צורך ובדיעבד.⁶⁰

56. מתחילה כתבתי כן מדעתי, ואחר כך ראיתי מקורות שונים שכתבו כך גם הם. ראה פסקי תשובות, סי' שמג הערות 86-87.

57. יש חובה לחנך קטן למצוות. שו"ע ורמ"א, או"ח סי' שמג, וקל וחומר שאין לחנכו לעבירות.

58. לכתחילה, אף אם מדובר בחדרו של הקטן עצמו, נראה שאין להקל. ואף שיש שהקלו באיסור דרבנן שקטן עושה לצורך עצמו (דבריהם הובאו בב"י, או"ח סו"ס שמג), אין זה שייך לכאן, משתי סיבות: (א) ראש המקילים הוא הרשב"א, והוא עצמו כתב (שו"ת ח"א סי' צב) שדבריו להלכה ולא למעשה, ובשו"ע (או"ח סי' שמג סעי' א) החמיר בזה ולא הזכיר את שיטתו כלל, והרמ"א לא חלק על כך; וראה עוד בפירוט המקורות והשיטות בספר הקטן והלכותיו (פ"ה הערה ו) ובשו"ת אבני דרך, ח"י סי' פג. ב) סוגיין דעלמא לחשוש לאיסור תורה בהפעלה וכיבוי של מכשירי חשמל (ספר צומת, ח"א פ"א). ועם כל זה, במקום צער ושעת הדחק, נראה שהמקל כדעה זו יש לו על מה שיסמוך, אחר שכמה אחרונים סמכו עליה במצבים שונים (הובאו באבני דרך שם).

59. בגמרא יבמות קיד ע"א ובראשונים (רש"י, ד"ה בעושה; ריטב"א, ד"ה בשעושה ועוד) מבואר החילוק בין קטן שעושה על דעת אביו שאסור, לקטן שעושה על דעת עצמו שמוותר, כל עוד רק מעמידים אותו בסביבת האיסור ולא מביאים אותו אליו ממש. וכן סיכם בשו"ת יבע אומר, ח"ו או"ח סי' ל אות ו: 'ולכל הדעות באיסור דאורייתא לא ספינן ליה איסורא בידיה, אפילו לצורך הקטן עצמו... והדבר ברור שאמירה לקטן לעשות הוא כספי ליה בידיה'.

הראשונים נחלקו בשאלת גילו ומצבו של הקטן שאין בית דין מצווים להפרישו: התוס', שבת קכא ע"א ד"ה ש"מ, הגבילו זאת לקטן שלא הגיע לחינוך, ולשיטתם בית דין מצווים להפריש קטן שהגיע לחינוך. לעומת זאת, הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פי"ז הכ"ח; הל' אבל פ"ג הי"ב) הבחין בין בית דין שאין מצווים להפריש ובין האב שמצווה לחנך, ומפורש מדבריו שבית דין אין מצווים להפריש קטן גם כשהגיע לחינוך. הרשב"א, יבמות קיד ע"א ד"ה עוד כתב, פתח בצידוד בדברי הרמב"ם, אך המשיך והקשה עליו מכך שמהסוגיות השונות נראה שאין חילוק בין בית דין לאב, ולכן הציע שתי דרכים ליישב את דין קטן אוכל נבלות עם דין חינוך מבלי לחלק בין בית דין לאב: (א) דין קטן אוכל נבלות מתייחס לקטן שלא הגיע לחינוך. הרשב"א המשיך והקשה על דרך זו מכך שדין קטן אוכל נבלות נאמר בנגע לקטנה שנדרה נדר (נידה מו ע"ב), והיא בוודאי הגיעה לחינוך. ב' ושמה נאמר דלא אמרו מחנכין אלא למצות עשה ולא למצות ל"ת'.

לפי כל ארבע הדרכים (תוס', רמב"ם, רשב"א א, רשב"א ב), בקטן שלא הגיע לחינוך אין הבדל בין בית הדין לאב, לעניין זה שעל שניהם לא חלה חובת הפרשה. וכן כתב המשנ"ב, סי' שמג ס"ג: 'החינוך בלא תעשה - בין של תורה בין של דבריהם - הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה, שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול; אבל תינוק שאינו בר הבנה כלל - אין אביו מצווה למנועו בע"כ מלאכול מאכלות אסורות או מלחלל שבת, אפילו באיסור של תורה, כיון שאינו מבין כלל הענין מה שמונעו ומפרישו'. ומעין זה כתב לפניו המג"א (סי' שמג ס"ק ב; וראה מה שהעיר בשעה"צ, סי' שמג ס"ק ו על המג"א; ואומנם בשו"ת נשמת שבת, ח"ז סי' תעט, כתב שהשאלת דוד, יו"ד סי' יג, אוסר מדרבנן, אך נראה שהשאלת דוד התייחס דווקא לקטן שהגיע לחינוך, לפי הבנתו הראשונה של הרשב"א הנ"ל). בשו"ע, או"ח סי' שמג סעי' א כתב: 'קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו, וכשיטת הרמב"ם, וגם לשון השו"ע נראית כעבוד של לשון הרמב"ם (הל' מאכלות

החזקת הקטן בזמן הכיבוי - מסתבר שנחשבת סיוע, ואסורה.⁶¹
תינוק קטן שתנועותיו אינן רצוניות - אין להחזיקו בצמוד למתג כדי שילחץ עליו
בתנועותיו.⁶²

12. מינוי שוטרים / הרב נעם אלטמן

שאלה | מהי עמדת התורה ביחס לעבודת המשטרה, והאם ישנו ערך תורני להיות שוטר?
תשובה | בפרשת שופטים (דברים טז, יח) מצווה התורה לקיים מערכת אכיפה ופיקוח:
 'שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך נתן לך...'. מבאר רש"י (שם):
 ושוטרים, הרודין את העם אחר מצותם, שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל
 עליו את דין השופט.
 השוטרים ממונים אפוא על אכיפת פסיקות בית הדין.

אסורות (שם): 'אף על פי שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו'.
 וכן כתב בביאור הגר"א, שם ד"ה אבל.

ההיתר להעמיד קטן שאינו בר הבנה בסביבת מתג כדי שילחץ עליו, מבלי לדעת שיש למבוגר תועלת בכך, הובא בפוסקים רבים. ראה ארחות שבת, ח"ב פכ"ד סעי' ה; שו"ת ויצב אברהם, ח"ב סי' כט; שו"ת נשמת שבת, ח"ז סי' תעט-תפ; פסקי תשובות, סי' שמג אות ד; בכורי יאה (הייזלר) סי' טו; ופקדת נו"ך (אברהמוב), עמ' פה ופוסקים רבים נוספים (נאספו בספר דור המלקטים, שבת ו, סי' שמג אות יא, עמ' 3824-3826; ובקובץ אבקת רוכל ח (כסליו תש"פ) עמ' רלח-רמ). במאור השבת, ח"ד פ"ד הערה קפב עמ' שטז, הביא בשם הר"ש אלישיב שסייג את ההיתר למלאכת הוצאה בלבד, אך הקשה עליו, יעו"ש. הרב אורי יונגר (בגדר חינוך קטן, כנסת ישראל ז [כולל שע"י ישיבת סלבודקה], בני ברק תשע"א, עמ' קכד) הקשה על הארחות שבת מהאיסור לתת מאכל אסור בידי של קטן (שבת צ ע"ב), ולכן העמיד את ההיתר להעמיד קטן שאינו בר הבנה במקום שבו הוא עתיד לעשות איסור, שהובא בגמרא (יבמות שם) ובפוסקים, רק בהעמדתו במרחק מה מהאיסור. ואולם העמדה זו אינה מרווחת, ונראה יותר כמו שכתב בשו"ת ויצב אברהם (שם), לחלק בין נתינת איסור אכילה ביד הקטן שאסורה ובין מצבים אחרים שמוותרים, יעו"ש.

60. בשולחן שלמה (אורבך) שבת ח"ג סי' שמג הערת שוליים א, סייג את ההיתר למקום צורך גדול, אך מדובר בשמועה בעל פה בשם הרש"א, וייתכן שהיא לא נמסרה בדקדוק, ומדובר דווקא על קטן בר הבנה או על עשייה מכוח ציווי האב. ומכל מקום, גם אלמלא מקור זה, פשוט שאין לנהוג בהיתר זה אלא במקום צורך ובדיעבד - הן מפאת קדושת השבת והצורך להימנע מפעולות שיביאו למלאכות איסור, גם אם באופן המותר, הן משום שהמרחק בין פעולה מותרת לאסורה אינו גדול כל כך, ולהנחת הקטן ליד המתג עלול להתלוות רמז קל מצד המבוגר שרצונו בלחיצה על המתג, ורמז זה יהפוך את פעולת הקטן מהיתר לאיסור.

61. כן צידד האשל אברהם (בוטשאטש), סי' שט ס"ק ד ד"ה צלע"ג, וכן כתבו שו"ת חקי חיים (קניג), ח"ד סי' עו; שו"ת נשמת שבת, ח"ז סי' תפ ופוסקים נוספים (דור המלקטים שם).

62. פסקי תשובות, סי' שמג הערה 61: 'עולל המוטל בעריסה בחדשי חייו הראשונים, שאין לו תנועות רצוניות כלל, ותנועות ידיו ורגליו אינם אלא 'רפלקסים', יתכן שאיסור גמור להעמידו ליד מתג חשמל, וע"י תנועת ידיו או רגליו מעלה או מוריד השלט (מתג), כי אין זה אלא כיסא אריכתא של האדם, ואם כי אין בו איסור דאורייתא, כי הרי זה מלאכת האדם בשינוי וכלאחר יד, אבל בשום אופן אין זה כאילו התינוק עשאו'.

כך פסק הרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"א ה"א), ואף הרחיב בדבריו את גבולות סמכותם ותפקידם של השוטרים:

שוטרים - אלו בעלי מקל ורצועה, והם עומדים לפני הדיינין המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות, וכל מעשיהם ע"פ הדיינים, וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו. תיאור עבודת השוטרים דומה לעבודת משטרה מודרנית: השוטרים משמשים כשלוחי מערכת החקיקה והמשפט, ותכליתם להבטיח קיומו של סדר חברתי תקין, ובכללו שמירה על מערכת כלכלית הפועלת ביושר ובהגינות; למנוע גילויי עבריינות, רמאות והונאה, לבל יעשה כל אחד הישר בעיניו; ולהביא עבריינים לדין. אין מדובר כאן ברשות למנות שוטרים, אלא בחיוב, מצוות עשה, למנות שוטרים שתפקידם להבטיח את תקינותה של החברה והחיים הציבוריים על פי דרכי הצדק והמשפט. כך כתב גם בספר ה'חינוך'.⁶³ בפירוש 'דעת זקנים מבעלי התוספות',⁶⁴ ביארו כי תפקידו של השלטון אינו מתמצה רק בקביעת החוקים והתקנות, אלא גם בהבטחת קיומם הלכה למעשה. לפיכך, השוטרים משמשים כאחראים על אכיפת השמירה והקיום של תקנות אלו. בנוסף דרשו חז"ל (מדרש תנאים שם):

אם יש שוטר יש שופט, אם אין שוטר אין שופט. הא כיצד, באו שנים אצל השופט וזיכה את הזכאי וחייב את החייב ויצאו לחוץ, אם לא רצו לקבל מה יכול הדיין לעשות. לפי כך אמר הקדוש ברוך הוא שפטים ושט' תתן לך, מי שאינו שומע לשפטים ישמע לשטרים.

הרי שבלא מערכת משטר פעילה, מתערער המעשה השלטוני, וההיררכיה השלטונית עצמה מוטלת בספק. זאת ועוד, חברה ללא מערכת משטר, לא תוכל לנקות ידיה מאשמה על עוול שנעשה. חז"ל (סוטה מו ע"ב) ציינו בהקשר זה את עניינה של עגלה ערופה:

וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל... ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו - וכי על לבנו עלתה שבי"ד שופכין דמים? אלא, לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות, ולא ראינוהו והנחנוהו.

למד מכך רבי סעדיה גאון ('אמונות ודעות', מאמר ג):

ואלה הנזכרים, אילו היו מעמידים שומרים וסובבים בעיר, היה נודע מי הכהו, וכאשר לא עשו כן, התחייבו בעונש.

נמצאנו למדים, כי מוטל על הציבור ועל נבחריו עוון כאשר אינם ממנים שוטרים שתפקידם לחקור מקרי עוולה. מן האמור עולה, כי קיימת מצוות עשה מן התורה לכונן מערכת משטרית שתהא מופקדת על שמירת החוק ויישומו הלכה למעשה. ללא מערכת

63. ספר החינוך, מצווה תצא.

64. דעת זקנים מבעלי התוספות, דברים טז, יח.

זו אין ביכולתו של השלטון למלא את ייעודו בשמירה על סדר חברתי מתוקן, והחברה עלולה לגלוש לאנרכיה, ולמצב של 'איש את רעהו חיים בלעו' (אבות פ"ג מ"ב).⁶⁵ כינון גוף משטרה ממלכתי מהווה אפוא זרוע הכרחית לקיומה של מערכת שלטונית יציבה ולמימושו של סדר חברתי-משפטי תקין המבוסס על עקרונות הצדק והישר.⁶⁶ בלא מערכת משטרתית פעילה ויעילה, מתערערת יכולתה של המדינה להגשים את ייעודה, ולא נוכל לזכות להתקיימות חזון הנביא (ישעיהו א, כו): 'יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה'.

13. שיבוץ גויים למשמרות שיטור בשבת / הרב נעם אלטמן

שאלה | אני עובד כשוטר ואחת לשבועיים אני משובץ למשמרת בשבת, הדורשת ממני פעולות רבות שאסורות בשבת, כגון נסיעה, כתיבה והפעלת מערכות חשמל. האם לא ראוי לשבץ בשבתות שוטרים גויים בלבד, ובכך לצמצם את חילול השבת? הבנתי שהרב קוק הורה שנכון לשבץ גויים לעבודה בשבת.

תשובה | עבודת השוטר גובלת לא פעם באירועים של פיקוח נפש - כגון פריצות, קטטות אלימות או אירועים ביטחוניים. אף שלעיתים מדובר רק בכוננות, או בטיפול בעניינים שגרתיים שאינם מסוכנים, מעל הכול חופפת מצוות הצלת נפשות.⁶⁷ כך הורו חז"ל (יומא פד ע"ב) לגבי העוסקים בהצלת נפשות: 'ואין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי כותיים, אלא על ידי גדולי ישראל'. כלומר, בעת סכנה הגם שאפשר לעשות על ידי גוי, וכך לא תתחלל השבת, מצווה היא שישראלים גדולים יעסקו בהצלה למרות חילול השבת שייעשה בידם. בטעם הדבר יש שכתבו שאין לעשות על ידי גוי שמא יתעצל,⁶⁸ או משום הרואים שיחשבו שרק לגוי מותר לחלל שבת לצורך פיקוח נפש,⁶⁹ או שיחשבו שמדובר בהיתר דחוק.⁷⁰ על כן דווקא 'גדולי ישראל' נצטוו לעסוק בהצלה. הנחיה זו נפסקה ב'שלחן ערוך'.⁷¹ אמנם הרמ"א (שם) נקט אחרת וכתב שכאשר אין חשש שהגוי יתעצל יש להציל על ידו, אלא שהט"ז⁷² העיר על דבריו, וכתב שהטעם שאין מצילים ע"י גויים, הוא אחר:

שמא אתה מכשילם לעתיד, באם יראו עכשו שאין עושין רק על ידי עכו"ם יסברו שיש איסור ע"י ישראל ולפעמים לא יהיה עכו"ם מצוי ועי"ז יסתכן החולה במה שימתינו על עכו"ם.

65. להרחבה ראה הרב מנחם סליי, 'לדמותו של השוטר במהלך הדורות', תחומין א (תש"ם), עמ' 385 - 391.

66. כמובן אסור לשוטר - ככל אדם - לבצע פקודות והנחיות המנוגדות להלכה, וביצוע פקודות אלה מהווה איסור הלכתי; וראה רמב"ם, הל' מלכים ומלחמות פ"ג ה"ט ובספר שולחן מלכים, שם (בהכנה להדפסה).

67. להרחבה, ראה הרב שאול ישראלי, עמוד הימיני, ס' יז.

68. תוס', יומא פד ע"ב ד"ה אלא.

69. רא"ש, יומא פ"ח ס' יד.

70. ר"ן על הרי"ף, יומא ד ע"ב.

71. שו"ע, או"ח ס' שכח סעי' יב.

72. ט"ז, או"ח ס' שכח ס"ק ה.

גם 'ערוך השלחן'⁷³ כתב שאין להחמיר כרמ"א, אחר שחז"ל חששו למכשול.⁷⁴ וכן הכריע ב'שמירת שבת כהלכתה' (פל"ב סעי' ו), וזו לשונו:
 כאשר מזדמן מקרה של פיקוח נפש וצריך לחלל את השבת להצלת חיי האדם, אין לעשות זאת על ידי נוכרי, אלא היהודי ישתדל לעשות בעצמו.
 הרב קוק⁷⁵ סבר אמנם שיש להסתייע בגויים לחליבה בשבת, ואולם אין מדובר שם כלל בפיקוח נפש ובהצלה, ולכן אין הנדון דומה לראיה כלל ועיקר. נמצא אפוא שאין צורך הלכתי (ואף לא מידת חסידות) לשבץ דווקא שוטרים גויים⁷⁶ למשימות שיטור בשבת,⁷⁷ מאחר שבכל הנוגע להצלה, דרישת ההלכה היא שישראלים גדולים יעסקו בכך ואף מותר לעבור על איסורי שבת לשם כך. אמנם מאחר וככלל, ההוראה ההלכתית היא 'הקל הקל תחילה',⁷⁸ נכון להעדיף רכב חשמלי ומכשור 'הלכטכני' ייעודי.⁷⁹

14. חשש ריבית בחוזה שותפות המנוסח כהלוואה / משפטי ארץ

שאלה | אני ובן משפחה רוכשים נכס בשותפות: הוא זכאי לרישום הנכס על שמו, ואני מספק את המימון. בשל אילוצי הרישום, הוצע לנו לנסח חוזה הלוואה רשמי שיפרט את ההתקשרות כ'הלוואה + ריבית בגובה התשואה הצפויה'. עם זאת, הסיכום האמיתי בינינו בעל פה הוא שהרווחים יחולקו בשווה, בהתאם לתשואה בפועל (גבוהה או נמוכה ככל שתהיה). שאלתי: האם יש איסור ריבית בחוזה המוצע, וכיצד ניתן לבצע זאת כהלכה?
תשובה | את שטר ההלוואה יש לנסח על בסיס 'היתר עסקא'. לגבי אופן החלוקה:
 (א) אם יהיו יותר רווחים - בן המשפחה רשאי לומר שהיו יותר רווחים, ולשלם לך בהתאם לחלקך. ב'היתר עסקא' נאמר שהלווה אינו נאמן לטעון שהיו פחות רווחים, אך אם הוא טוען שהיו יותר ורוצה לשתף אותך בהם - נאמן הוא בדבריו.
 (ב) אם יהיו פחות רווחים - מותר לך להאמין לבן המשפחה ולקבל את דבריו. אכן, ב'היתר עסקא' נאמר שהלווה אינו נאמן לטעון שהיו פחות רווחים, אולם לא נאמר שאסור למלווה להאמין לו ולמחול על חלקו.

73. ערוך השלחן, א"ח ס"י שכח סעי' ז.

74. להרחבה, ראה הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, א"ח ח"ה ס"י כה.

75. הרא"ה קוק, שו"ת אורח משפט, ס"י סד אות ה.

76. ראוי להוסיף שישנה בעיה הלכתית בעצם המינוי של גוי כשוטר בעל סמכות אכיפה, על פי דברי חז"ל (קידושין עו"ב) שכל אחריות שלטונית בישראל, לא תינתן לזרים: 'שום תשים עליך מלך... מקרב אחיך - כל משימות שאתה משים לא יהיה אלא מקרב אחיך'. וכך פסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ד). לגבי יישום הלכה זו בימינו ראה בספר שולחן מלכים, פ"א עמ' 132.

77. יוצאות מן הכלל הן עבודות טכניות מנהלתיות שאינן נוגעות בצורה ישירה בהצלה. לאלה אכן נכון לשבץ גויים. להרחבה ראה במאמרו של הרב רמי ברכיהו, 'עבודת משטרה בשבתות על ידי גויים', מאמינים במשטרה, עמ' 159-184.

78. יומא פג ע"א.

79. פירוט על כך, ראה הרב אורי דסברג והרב ישראל רוזן, 'השבת במשטרה', תחומין, ב (תשמ"א), עמ' 96-66.

15. נזקים שנגרמו לשוכר מרשלנות של המשכיר / משפטי ארץ

שאלה | משכיר לא תיקן את האיטום שהיה עליו לתקן בנכס המושכר, ועקב כך אירעה נזילה שגרמה נזק - האם המשכיר חייב לשלם על הנזק?

תשובה | יש לחלק בין שני מקרים:

(א) אם התרו במשכיר לתקן: משכיר שהתרו בו לתקן את האיטום ולא תיקן אותו בזמן סביר - צריך לשלם על הנזקים שנגרמו לריהוט של השוכר, כי זהו נזק 'גרמי' בפשיעה. נביא שתי דוגמאות לכך:

(1) כך נאמר ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שז סעי' ג):

ראובן שכר בית משמעון ונתן שם חטה, ומחמת שעמדה שם ימים הרבה נתקלקלו הכותלים ונפלו והזיקו לשמעון ולשכניו, אם היה ניכר וידוע קלקול הכותלים, והתרו בו לסלק החטה ולא סלקם, פושע הוא וחייב לשלם כל ההיזק.

והנימוק הוא משום נזקי 'גרמי', כמו שהסבירו הסמ"ע⁸⁰ והש"ך.⁸¹ הרי שאפילו אם הנזק נגרם לאחר זמן, כיוון שהוא נזק ודאי - חייב לשלם.

2. הרמ"א כתב⁸² שכאשר אדם לא עושה את חובתו שבה התחייב, וכתוצאה מכך נגרם נזק - עליו לשלם על הנזק.⁸³

(ב) משכיר שלא התרו בו לתקן: במקרה זה, המשכיר פטור מתשלום על נזקים, כי זהו נזק 'גרמי' בשוגג.

16. זכויות יוצרים / משפטי ארץ

שאלה | האם מותר לי לצפות בתוכן שהעתקתי את הקישור שלו מאדם אחר, שאינו היוצר, שלא ביקשתי ממנו רשות, והתוכן עצמו נוצר לקהל הרחב?

תשובה | מן השאלה מובן שמדובר בתוכן שבעתיד יפורסם לציבור, אך כעת הוא עוד לא מפורסם, והשואל קיבל קישור לצפות בו. לדוגמה, סרט שעתיד להתפרסם בערוץ 'הידברות' אך עוד לא פורסם, והתקבל אליו קישור.

(א) אם מדובר בתוכן שכבר מפורסם ברבים - אין בעיה לראות גם אם הקישור הגיע מאדם אחר שאיננו היוצר.

(ב) אם מדובר בתוכן שטרם התפרסם ברבים - אסור לצפות בו. כיוון שהבעלים מקפיד שיצפו בו רק לאחר שיתפרסם ברבים, הרי זה כממון, שאף שהוא עתיד להימסר לרבים, כעת הוא עודנו שלו.

17. שכן שמשליך פסולת לחצר חברו / משפטי ארץ

שאלה | שכן משליך באופן קבוע זבל ופסולת לחצרי למרות שהוכחתי אותו פעמים רבות. המשטרה אינה מטפלת בכך, ואני שוקל לפנות לדין תורה. האם בית הדין יכול להתיר לי להשיב לו 'מידה כנגד מידה' ולזרוק אצלו זבל - לא מתוך נקמה, אלא כדי להכריחו לחדול ממעשיו?

80. סמ"ע, חו"מ סי' שז ס"ק א.

81. ש"ך, חו"מ סי' שז ס"ק א.

82. רמ"א, חו"מ סי' ר סעי' ז.

83. ראה נתיבות המשפט, סי' ר ס"ק יג.

תשובה | א גם אם נראה שהשכן 'הפקיר' את הזבל, הוא עדיין אחראי לנזקיו, שכן אי אפשר להפקיר נזק.⁸⁴ ולכן האשפה עדיין נחשבת כשייכת לו לעניין אחריותו.

ב מותר לך להזיז את הזבל שבחצרך ולשים אותו בחצר של השכן, אך זאת רק בצורה שלא תגרום לו נזק נוסף.⁸⁵

ג אסור לך לקחת את האשפה שלך ולהשליכה בחצרו. שלא התירו חכמים לאדם לעשות דין לעצמו באופן הזה,⁸⁶ וזאת התשובה לשאלתך לגבי 'מידה כנגד מידה'. לגבי דרך הפעולה המעשית, מומלץ:

א לשלוח לו מכתב התרעה לפני נקיטת הליך משפטי.

ב אם צעד זה לא יעזור - יש לפנות לבית דין, ומזכירות בית הדין תנחה אותך כיצד להגיש תביעה.

ג אם השכן יסרב להתדיין בבית הדין, ניתן לקבל היתר לפנות לערכאות ולהגיש תביעה בבית משפט השלום.

המטרה היא קודם כל לנסות להגיע לפתרון שלום ביניכם, עוד לפני שמתחילים הליכים פורמליים.

18. גביית דמי תביעה מערכאות / משפטי ארץ

שאלה | בעל חנות סירב להשיב לי מקדמה על סחורה שלא סופקה. לאחר שסירב להתייצב בבית הדין, פניתי (בהיתר) לבית משפט וזכיתי בתביעה. פסק הדין כלל, מלבד הקרן, גם חיובים נוספים: הוצאות משפט, אובדן ימי עבודה, עוגמת נפש וריבית. הלכה למעשה, אילו רכיבים מתוך פסק הדין מותר לי לגבות?

תשובה | הרב הלל גפן במאמרו,⁸⁷ סקר את השיטות השונות בסוגיה זו:

א שיטת האוסרים: כאשר בית דין מתיר פנייה לערכאות - הערכאות נחשבות כשלוחי בית הדין, ולכן אין רשות לגבות מעבר למה שבית דין היה פוסק.⁸⁸ לפי גישה זו, היתר פנייה לערכאות מסורבל מאוד לביצוע.

ב שיטת המתירים: הנתבע למעשה קיבל על עצמו את דין הערכאות, ולכן אין בגבייה זו משום גזל.⁸⁹ גם לפי שיטה זו: ריבית אסורה - אסור לגבותה אף אם הנתבע משלם ברצון. לעומת זאת, הוצאות משפט מותרות בגבייה כאשר מדובר בסרבן.⁹⁰

בביאור שיטה זו נחלקו האחרונים: יש אומרים שרק אם הנתבע סירב בפועל לדון בדין תורה נחשב שקיבל עליו את דין הערכאות; אחרים סבורים שגם אם לא התנגד במפורש - עצם הליכתו לבית המשפט נחשבת כהסכמה.

84. בבא קמא כט ע"ב; שו"ע, חו"מ סי' תיב, סעי' ד.

85. שו"ע, חו"מ סי' ד וברמ"א.

86. עיין שו"ע, שם.

87. הרב הלל גפן, 'זכיה כספית בערכאות (בהיתר) מעבר להלכה', תחומין, כרך לה עמ' 407-411.

88. נתיבות המשפט, סי' כו ביאורים ס"ק ג; ערוך השולחן, חו"מ סי' כו סעי' ב; תשובת הרב אלישיב,

הובאה במאמרו של הרב מרדכי רלב"ג, תחומין, כרך כה עמ' 251.

89. תשב"ץ, ח"ג סי' סח; מהרש"ם, ח"א סי' פט.

90. שו"ע, חו"מ סי' יד סעי' ה.

ג) שיטת 'דין קנס': בספר 'אורח משפט'⁹¹ נכתב שבית הדין המאפשר לסרבן לגבות את חובו בערכאות פועל מכוח 'הפקר בית דין הפקר'. על פי דבריו ועל פי דברי אחרונים אחרים פסק הרב יעזר אריאל ('דיני בוררות', עמ' שכט) כך:

מכל מקום לדעת כל האחרונים הנזכרים, אם התובע קבל רשות מבית הדין לתבוע בערכאות הרי הממון שזכה בו על פי ערכאות נכלל בקנס שקנסוהו חכמים... לפי זה בית הדין שנותן רשות לתבוע את הסרבן בביהמ"ש הרי הוא פוסק מכלל ששיעור הקנס על סירובו יהיה כפי הסכום שיפסוק בית המשפט בתנאי שהתובע יודע שתביעתו היא תביעת אמת.

הרב הלל גפן⁹² פסק שעל פי דבריו ניתן להתיר גם את הריבית שבית המשפט קבע.⁹³ בית דין 'ארץ חמדה גזית' קיבל באופן עקרוני את השיטה השלישית.⁹⁴ אך בנוגע לריבית נקבע שיש לעשות שאלת חכם.

לכן הלכה למעשה:

- (א) גביית שקר: כל דבר שהוא שקרי - אסור לגבות. לדוגמה, אם לא הפסדת ימי עבודה, או לא היו לך הוצאות המשפט שכתבת - אסור לגבות זאת.
 (ב) הוצאות משפט: הוצאות משפט אמיתיות - מותר לגבות.
 ג) ריבית: עשויה להיות נתונה במחלוקת בין שיטת השליחות לבין שיטת הקנס.
 ד) עוגמת נפש: אם אכן הייתה עוגמת נפש מותר לקחת לפי המתירים (שיטה ג), אולם אם לא הייתה עוגמת נפש אמיתית - אסור.

91. אורח משפט (אנאליק), סי' כו עמ' 92 ד"ה נ"ל דלהתיר.

92. בתחומין שם.

93. כך גם אמר הרב יעקב אריאל בשיחה בע"פ.

94. אתר בית הדין 'ארץ חמדה גזית', מדיניות: הוצאת היתר פניה לערכאות סעי' 12.